

РОБОТА З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

*Посібник
для фахівців із
психіатричної
допомоги та
екстреного реагування
в Україні*

*Сарета Ашраф (Sareta Ashraph),
Листопад 2022 р.*

Стамбульська конвенція

Рада Європи давно взяла на себе зобов'язання запобігати й протидіяти насильству стосовно жінок, зокрема шляхом прийняття Стамбульської конвенції у 2011 році та особливого механізму контролю з метою сприяти ефективному виконанню сторонами її положень.

У червні 2022 року Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію, ставши 36-ю країною, яка це зробила. В Україні Конвенція вступила в силу 1 листопада 2022 року.

Сексуальне насильство в Україні в умовах конфлікту

- З'являється все більше доказів вчинення сексуального насильства в регіонах, відвойованих у відступаючих російських військ.
- Червень 2022 р.: Високий представник ЄС з питань закордонних справ та безпекової політики Жозеп Боррель і спеціальна представниця Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства у конфліктах Праміла Паттен висловили серйозне занепокоєння «жахливими особистими свідченнями та зростаючою кількістю заяв про сексуальне насильство».

Знайомство з посібником

Від початку збройної агресії Росії проти України Рада Європи прагнула допомогти тим людям, які напяму працюють з постраждалими від сексуального насильства в Україні, серед яких психологи, працівники гарячих ліній та інші соціальні працівники, залучені органами місцевого самоврядування в Україні.

У липні 2022 року відбувся чотириденний тренінг, спрямований на підтримку фахівців щодо забезпечення доступу до гендерно-чутливої та орієнтованої на жертви соціальної, психологічної, медичної та правової допомоги особам, які постраждали від сексуального насильства в умовах конфлікту.

В основу посібника покладено виступи, матеріали та питання, що обговорювалися на тренінгу, відповідно до Стамбульської конвенції та наявних керівних матеріалів Ради Європи

Знайомство з посібником

Посібник має три основні складові:

- I. Розуміння сексуального насильства
- II. Робота з постраждалими від сексуального насильства в Україні
- III. Нормативно-правова база

Посібник також містить три додатки, що призначені для практичного використання:

- A. МКС «Елементи злочину», де в центрі уваги сексуальне насильство
- B. Основні рекомендації щодо опитування дорослих постраждалих
- C. Примітки до шаблону інтерв'ю

Розуміння сексуального насильства

У Преамбулі до Стамбульської конвенції говориться про тісний зв'язок між насильством стосовно жінок і гендерною нерівністю. У ній, зокрема, вказано таке:

визнаючи те, що насильство стосовно жінок є проявом історично нерівного співвідношення сил між жінками та чоловіками, яке призвело до домінування над жінками та дискримінації жінок чоловіками та до недопущення повноцінної емансипації жінок;

Грунтуючись на структурній і, зокрема, гендерній нерівності, сексуальне насильство виступає частиною континууму насильства та дискримінації, від чого страждають жінки та чоловіки, хлопці та дівчата протягом усього життя. На глобальному рівні в найбільшій небезпеці перебувають жінки та дівчата.

Проте гендер — не єдина призма, через яку аналізується вчинення сексуального насильства у суспільстві. Численні сили взаємодіють між собою для посилення умов нерівності та соціальної ізоляції, що виступають причиною насильства та стигматизації.

Розуміння сексуального насильства

Тактичне застосування сексуального насильства

- Механізм соціального контролю
- Як засіб руйнування соціальних зв'язків
- Як частина скоординованої стратегії для знищення групи
- Як засіб примушування до зізнання
- З метою приниження та позбавлення прав
- З метою насильницького запліднення
- Як метод терору
- Як нематеріальне заохочення (для вербування та винагороди)
- Як частина ритуальних практик

Робота з постраждалими від сексуального насильства в Україні

Заборона сексуального насильства — одна зі сфер, де Стамбульська конвенція та міжнародне гуманітарне право, законодавство з прав людини і міжнародне кримінальне право рухаються в одному напрямку, доповнюючи та посилюючи одне одного.

Документування випадків сексуального насильства, яке часто передбачає збір свідчень, супроводжується певними труднощами:

- потрібно, щоб люди протистояли, визнавали та обговорювали проблему, яка може бути дуже тривожною;
- може бути непросто надати чіткий опис подій через вплив травми на пам'ять;
- можуть виникнути значні гендерно-диференційовані соціальні витрати.

Робота з постраждалими від сексуального насильства в Україні

Після оновлення у 2004 та 2022 році, Стамбульський протокол використовується у судово-медичному та інших контекстах як практичний інструмент для ефективного ведення розслідування та документування фактів катувань і жорстокого поводження та для захисту постраждалих осіб. У ньому містяться важливі рекомендації для медичних, правоохоронних, судових працівників, працівників прокуратури та інших фахівців.

PEACE — це базова модель проведення ефективного та етичного інтерв'ю з орієнтацією на постраждалих осіб.

- Р планування та підготовка (Planning and Preparation)
- Е встановлення контакту та пояснення процедури (Engage and Explain)
- А виклад обставин (Account and Clarification)
- С завершення (Closure)
- Е оцінка (Evaluation)

Робота з постраждалими від сексуального насильства в Україні

Стамбульський протокол та модель PEACE мають п'ять схожих основних принципів:

- **Не нашкодь:** Метою всього процесу документування є максимальна мінімізація шкоди.
- **Інформована згода:** Усі, хто повідомляє про вчинення сексуального насильства, повинні надати інформовану згоду перш ніж брати участь у процесі збору даних.
- **Конфіденційність:** За будь-яких умов необхідно захищати конфіденційність осіб, які повідомляють про вчинення сексуального насильства, на рівні з їхньою інформованою згодою та виявленими проблемами захисту.
- **Охорона:** Безпека та охорона всіх учасників процесу збору інформації є першочерговим завданням, а особливо в екстрених ситуаціях за ними потрібно постійно стежити.
- **Допомога:** Допомога та підтримка постраждалих осіб / жертв повинна надаватися на місцевому рівні, перш ніж розпочинати будь-яку діяльність із залученням осіб, які повідомляють інформацію про пережите.

Визнання травми та стресу спільнотою тих, хто працює з жертвами

Вторинний травматичний стрес — це емоційне потрясіння від історій про особистий травматичний досвід іншої особи. Його симптоми подібні до симптомів посттравматичного стресового розладу. Особи, які постраждали від ВТС, переживають особисту травму або помічають посилення реакцій «боротьби або втечі», що пов'язане із непрямим впливом травми.

Вигорання залишається серйозною проблемою для фахівців, які працюють над документуванням масових звірств. Найбільш поширене серед фахівців, які дуже часто та інтенсивно взаємодіють з іншими людьми через специфіку їхньої роботи.

Нормативно-правова база

Законодавство України

- Кримінальний кодекс України та законопроект № 2689

Міжнародне законодавство з прав людини (МЗПЛ)

Залежно від контексту вчинення, сексуальне насильство порушує низку прав людини, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до приватного життя, найвищий досяжний рівень фізичного й психічного здоров'я, рівність, право не зазнавати жодної форми дискримінації, рівний захист перед законом і право не зазнавати катувань або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Міжнародне кримінальне право

- Воєнні злочини
- Злочини проти людяності
- Геноцид

Висновок

Співзасновниця та директорка зі стратегічного розвитку «Українського жіночого фонду» Наталія Карбовська у виступі перед Радою безпеки ООН у червні 2022 —року зауважила, що на кожну дівчину чи жінку, яка хоче розповісти свою історію, є багато таких, які мовчатимуть роками.

Розуміння тактичного застосування сексуального насильства й використання процесів розслідування та опитування, що зосереджені на постраждалих, які пережили травму, можуть допомогти подолати деякі, а можливо, й низку перешкод на шляху документування випадків сексуального насильства.

При цьому необхідно визнати кумулятивний травматичний вплив, який інтенсивна або постійна взаємодія з жертвами масових злочинів, зокрема жертвами сексуального насильства, має на тих, хто безпосередньо їх підтримує. Це особливо актуально для фахівців з питань психічного здоров'я та реагування на надзвичайні ситуації, які оперативно відгукуються на випадки, де особи постраждали або стали свідками дуже травматичних злочинів, скоєних проти них самих, членів їхніх сімей та їхніх сусідів.